

Water en energie: aandachtspunten in armoedebestrijding - Verslag 2008-2009 van Steunpunt Armoedebestrijding

| Henk Van Hootegem & Najoua Batis |

Het Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting is een interfederale overheidsinstelling, opgericht met een samenwerkingsakkoord tussen de federale staat, de gewesten en de gemeenschappen. Het is de opdracht van het Steunpunt om beleidsaanbevelingen te formuleren voor de verschillende regeringen in het land, hun parlementen en adviesraden. We organiseren daarvoor onder andere thematische overleggroepen die bestaan uit verschillende actoren: verenigingen waar armen het woord nemen, organisaties en instellingen die op het terrein actief zijn, overheidsadministraties, wetenschapsinstellingen... In deze overleggroepen wordt gedurende anderhalf jaar of langer intensief gedialoogd over de ervaringen en inzichten van de diverse partners, en over de initiatieven op federaal en regionaal vlak. De ervaringen van mensen in armoede zijn daarbij een belangrijk uitgangspunt.

© Bartimaeus

Tweejaarlijks maakt het Steunpunt een verslag op over armoede en bestaansonzekerheid in ons land. Dit op basis van de uitwisselingen in de overleggroepen. Het wordt voorgesteld aan de Interministeriële Conferentie (waarin alle regeringen van het land vertegenwoordigd zijn), en vervolgens aan alle regeringen, hun parlementen en adviesraden ter bespreking bezorgd. Op die manier wil het Steunpunt - met inzichten en aanbevelingen vanuit 'het terrein' - een bijdrage leveren aan het politieke debat en de beleidsmaatregelen.

Eind vorig jaar en in maart dit jaar presenteerde het Steunpunt zijn vijfde verslag, in twee delen. De thema's die hierbij aan bod komen, zijn:

Uitoefening van rechten

Hoewel in theorie ongelijkheid in rechten niet is toegestaan, moeten we vaststellen dat de uitoefening van dit principe voor personen die in armoede leven nog lang geen verworvenheid is. Zij moeten vaak een uiterst moeilijk traject afleggen om hun rechten te doen gelden. In het verslag wordt deze realiteit geïllustreerd aan de hand van drie wetten: de wet op het OMNIO-statuut die als doel heeft de financiële toegang tot zorg te vergemakkelijken, de reglementering met betrekking tot de huurwaarborg die de huurder wil helpen zijn huurwaarborg samen te stellen, en de wet betreffende de verhaalbaarheid van erelonen en kosten verbonden aan de bijstand van een advocaat die de wetgever plaatst binnen de context van een betere toegang tot justitie.

Studieoriëntering

De schooloriëntering bij de overstap van het lager naar het secundair en van de eerste naar

de tweede graad, wordt net als de schoolachterstand sterk bepaald door de sociale achtergrond van de leerlingen. Het onderwijssysteem moet nochtans bijdragen aan het wegwerken van de schoolongelijkheid. Een overleggroep in de schoot van het Steunpunt boog zich over deze problematiek.

Criteria van passende dienstbetrekking

Een job is slechts een remedie tegen armoede als hij toelaat de levensomstandigheden te verbeteren en een waardig leven te leiden en als hij toekomstperspectieven biedt voor zichzelf en zijn familie. De criteria van een passende dienstbetrekking zijn een belangrijk element in de werkloosheidsreglementering, en dienen verder ontwikkeld om de bescherming tegen preciaire jobs te versterken.

Energie en water

Meer en meer families ervaren problemen bij het betalen van hun facturen. De vrijmaking van de energiemarkt moet geëvalueerd worden, rekening houdend met de effecten ervan op het leven van personen die in armoede of bestaansonzekerheid leven. Wat water betreft, moet het sociaal aspect meer ontwikkeld worden. Verder in dit artikel gaan we dieper op dit thema in.

Bijzondere jeugdzorg

De resultaten worden gepresenteerd van een onderzoek naar het verband tussen armoede en een verhoogd risico op een tussenkomst van de bijzondere jeugdzorg.

Dak- en thuisloosheid

In het tweede deel van het verslag wordt dieper ingegaan op de resultaten van een overleg over de situatie van daklozen in België. Dit

overleg is voornamelijk gebaseerd op de ervaringen van de betrokkenen zelf en de verenigingen die dagelijks met daklozen werken, en werd georganiseerd op vraag van staatssecretaris voor Maatschappelijke Integratie en Armoedebestrijding, Philippe Courard (in het kader van het federaal plan armoedebestrijding).

Energie en water: naar een effectief recht

Het beschikken over energie en water heeft een directe link met het (kunnen) leven in menswaardige omstandigheden. Het gaat om het zich kunnen verwarmen, wassen, koken, verlichten, naar het toilet gaan enzovoort. Reden waarom de organisaties die in het Steunpunt samenkomen heel sterk vasthouden aan een effectief recht op energie, water en sanitatie (met dit laatste worden adequate sanitaire voorzieningen bedoeld).

De energiemarkt is al enkele jaren – onder Europese impuls – geliberaliseerd. Waar je vroeger maar één leverancier had, kun je nu kiezen tussen verschillende spelers. Meer en meer Vlamingen veranderen ook van leverancier, en kunnen hierdoor een financieel voordeel doen. Maar om een goede keuze te maken, moet je natuurlijk kunnen beschikken over voldoende informatie. Over de dienstverlening door de

leveranciers zijn er heel wat klachten, er moet dan ook meer voorzien worden in een voldoende omkadering. De overleggroep denkt aan een aantal criteria, waarbij de leveranciers verplicht zijn te voorzien in een kwalitatieve klachten- en klachtendienst (met bijvoorbeeld: een duidelijk aanspreekpunt en contactpersoon in klachten of geschillen; een gratis telefoonnummer voor de klachten- en klantendienst; de mogelijkheid zich door iemand te laten vertegenwoordigen of bijstaan...). De organisaties op het terrein – geconfronteerd met vele vragen over facturen en procedures – kijken ook verwachtingsvol uit naar de werking van de federale ombudsdienst die begin dit jaar – eindelijk – van start is gegaan.

De liberalisering van de gas- en elektriciteitsmarkten heeft geleid tot een aantal problemen die niet langer als kinderziekten kunnen worden bestempeld. In die zin is het bijgevolg belangrijk de situatie op het terrein voortdurend op te volgen. De evaluatie van de sociale openbaardienstverplichtingen die de Vlaamse regering heeft voorzien¹, is dan ook een interessant initiatief, mits alle actoren – ook diegenen die in armoede of bestaansonzekerheid leven – erbij betrokken worden.

Uit signalen van zowel energie-actoren als organisaties op het terrein blijkt dat de energiefacturen meer en meer wegen op het huishoudbudget. 96.248 gezinnen (3,75%) hadden in 2009 een afbetalingsplan voor energie, waarvan de helft de afspraken niet stipt naleefde (de VREG wijst hier op weinig realistische betalingsplannen; voor niet-beschermde afnemers

lag het gemiddelde betalingsbedrag – dat sterk verschilt van leverancier tot leverancier – tussen 50 euro tot maar liefst 266,61 euro). Het aan-

tal afbetalingsplannen in 2009 is met 17% gestegen in vergelijking met 2008; toen had 3,20% een afbetalingsplan dat in 20,5% van de gevallen niet werd nageleefd.²

We moeten hierbij blijven benadrukken dat heel wat huishoudens elke maand moeten rondkomen met een te laag inkomen. Maar ook de omvang van de energiefacturen moet in de hand gehouden worden. Het systeem van sociale maximumprijzen – waarbij aan bepaalde groepen een lager tarief wordt toegekend – dient nog verder geoptimaliseerd. Sinds dit jaar worden deze sociale maximumprijzen automatisch toegekend (in de meeste gevallen moet je geen attest meer aan je leverancier doorsturen), wat beslist een belangrijke vooruitgang is. De maximumprijzen worden afgestemd op het laagste tarief op de markt, en worden door de federale energieregulator CREG telkens voor de komende zes maanden vastgelegd. Dit blijkt echter niet altijd adequaat om de schommelingen op de markt te volgen (waardoor de sociale maximumprijzen soms hoger blijken te liggen dan nieuwe – lagere – aanbiedingen). Het vastleggen van de maximumprijzen zou dus frequenter moeten gebeuren, bijvoorbeeld trimesterieel. Het speciaal tarief is voorzien voor een aantal groepen met een specifiek statuut. Dit zou uitgebreid moeten worden naar mensen met een laag inkomen, en groepen zoals personen in

“

De liberalisering van de gas- en elektriciteitsmarkten heeft geleid tot een aantal problemen die niet langer als kinderziekten kunnen worden bestempeld.

collectieve schuldbemiddeling en budgetbegeleiding, mensen met een verhoogde tegemoetkoming van het ziekenfonds...

We moeten er ons bij de uitwerking van sociale maatregelen inzake de energieprijzen wel steeds van bewust zijn dat heel wat huishoudens (in armoede of bestaansonzekerheid) gebruik maken van andere energiebronnen dan gas en elektriciteit (huisbrandolie, propaan- en butaangas, lamppetroleum, steenkool...). De openbardienstverplichtingen – die zijn ingevoerd voor gas en elektriciteit – schieten aan deze mensen dus voorbij. De federale ‘forfaitaire vermindering voor verwarming’ was ook van toepassing op huisbrandolie, bulkpropaan en lamppetroleum, maar deze maatregel is niet verlengd.

Maar de goedkoopste energie is nog altijd deze die je niet verbruikt. En het zijn juist de

Najoua Batis

is stafmedewerker Steunpunt Armoedebestrijding.

Henk Van Hootegem

is stafmedewerker Steunpunt Armoedebestrijding.

gezinnen met een laag inkomen die in slecht geïsoleerde huizen wonen, die niet over de middelen beschikken om ener-

giebesparende investeringen te doen, of die als huurder niet in de positie verkeren om iets aan de situatie te veranderen. De laatste jaren zijn zowel op Vlaams als op federaal niveau interessante initiatieven genomen: de renovatie- en de dakisolatiepremie, het belastingkrediet, de goedkope leningen van het 'Fonds ter reductie van de globale energiekost' (FRGE)... Toch blijft het een bijzonder grote uitdaging om hiermee de mensen te bereiken met de slechtste woon- en levensomstandigheden. In het tweejaarlijkse verslag wordt onder andere gevraagd om te voorzien in een lokale woonwinkel voor informatie en begeleiding, aandacht te hebben voor het probleem van voorfinanciering (maak dat de lage inkomensgroepen premies en belastingaftrek als het ware onmiddellijk kunnen aftrekken van de factuur), en om specifieke ondersteuningsmaatregelen voor huurders te ontwikkelen.

Een vrij groot aantal woningen – die nu net bewoond worden door de armsten – beschikt trouwens niet over een eigen meter, wat een bijkomende moeilijkheid is voor het bepalen van de eigen energiekosten, en geen enkele stimulans biedt op het vlak van energiebesparing. Voor de overleggroep lijkt het voorzien in een meter per wooneenheid dan ook veel meer prioritair dan de invoering van de slimme meters.³

Een effectief recht op energie houdt onder andere een minimumlevering in die niet kan

“

Voor de overleggroep lijkt het voorzien in een meter per wooneenheid dan ook veel meer prioritair dan de invoering van de slimme meters.

afgesloten worden. Daarom dat de organisaties zich bijzonder veel zorgen maken over de budgetmeters elektriciteit en gas⁴

waar geen minimumlevering aan verbonden is. De budgetmeter elektriciteit is altijd gekoppeld aan een stroombegrenzer, waarbij je altijd over tien ampère beschikt. Maar die kan bij beslissing van de Lokale Adviescommissie (LAC) uitgeschakeld worden.⁵ De sinds kort ontwikkelde gasbudgetmeters beschikken – om technische redenen – niet over zo'n begrenzer of minimumlevering.⁶ Als een budgetmeter niet gekoppeld is aan een minimumlevering, en je kunt je kaart niet opladen wegens gebrek aan financiële middelen, dan zit je – nadat je nootkrediet is opgebruikt – zonder elektriciteit of gas. We hebben geen zicht op het aantal gezinnen die, omwille van financiële redenen, hun budgetmeter zonder minimumlevering niet kunnen opladen, en zich dus als het ware zélf afsluiten van elektriciteit of gas. Het gaat hier om situaties van verborgen energiearmoede. Afsluiting of budgetmeters zonder minimumlevering zouden te allen prijze moeten vermeden worden. Cruciaal zijn de aanpak van de betalingsachterstallen en voldoende mogelijkheden voor budgetbegeleiding en -beheer. Een onderzoek zou ons ook moeten kunnen informeren over hoe een budgetmeter door de betrokken gezinnen zelf wordt geëvalueerd.

Verder ontwikkelen van het sociaal luik inzake watervoorziening

Het Steunpunt werkt al een viertal jaar rond energie. Leden van de overleggroep energie

wezen er tijdens de uitwisselingen evenwel op dat er zich ook problemen voordoen m.b.t. water. Bij een eerste uitdieping van het (water)thema bleek al gauw dat het sociale luik in verband met watervoorziening toch een stuk minder is uitgewerkt dan m.b.t. energie.

Hoewel op verschillende fora het recht op water en sanitatie naar voren wordt geschoven, is dit nog maar weinig in internationale teksten opgenomen. Recent beklemtoonde Catherine Ashton, Hoge Vertegenwoordiger van de Europese Unie, nog eens het recht op water en sanitatie (mededeling van 22 maart 2010). De overleggroep die het Steunpunt rond water opstartte, stelt vast dat België – en de drie gewesten (water is een bijna volledig gewestelijke bevoegdheid) – een veel actievere rol zou kunnen spelen binnen de verschillende internationale fora.

In eigen land moet ook meer aandacht gaan naar diegenen die niet over voldoende (goed) water beschikken, zoals degenen die permanent leven op toeristische terreinen en de dak- en thuislozen. Eigenlijk zou per gemeente en op verschillende plaatsen in de steden moeten voorzien worden in een openbaar en gratis drinkbaar waterpunt, toilet en wasgelegenheid.

Voortgaande op de ervaringen (en problemen) in de energiemarkt waarschuwen verschillende organisaties voor een liberalisering en/of privatisering van water. De verschillende overheden moeten blijven uitgaan van het principe dat de toegang tot en de distributie van water een taak blijft voor de overheid.

Op vraag van de overleggroep heeft het Steunpunt een enquête uitgevoerd bij de watermaatschappijen in België. In tegenstelling tot de (geliberaliseerde) energiemarkt, kun je je waterleverancier niet zelf kiezen. Je wordt beleverd door de watermaatschappij van je regio. Momenteel zijn er in het Vlaamse Gewest elf maatschappijen (in het Waalse Gewest zelfs 53, en in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest één). De resultaten van deze bevraging bevestigen de vele verschillen inzake beleid en praktijken van de maatschappijen. Een harmonisering hiervan én een goede sturing vanuit de gewestelijke overheden moet het de klanten makkelijker maken. Een stap in de goede richting is alvast de goedkeuring door de Vlaamse regering van een waterverkoopreglement, waarin een aantal rechten en plichten van zowel de watermaatschappij als de klant worden vastgelegd. Niet alleen bepaalde verplichtingen voor een kwaliteitsvolle klantendienst en dienstverlening van de watermaatschappijen zijn belangrijk, maar ook een bemiddelingsinstantie tot dewelke een klant zich kan wenden indien hij of zij niet tevreden is over het antwoord van de betrokken maatschappij. Voorondersteld is ook een ruime en duidelijke communicatie over het bestaan van zo'n instantie.

De aansturing van de watersector moet ook voldoende sociaal ingekleurd worden. De leden van de overleggroep hebben de indruk dat het waterthema de voorbije jaren vooral vanuit een ecologische invalshoek benaderd werd, en het sociale aspect onderbelicht bleef. Wel is er in het Vlaamse Gewest voorzien in een gratis levering van 15 m³ water per gedo-

micilieerd persoon en in een vrijstelling van sommige groepen (volgens een bepaald statuut) van de saneringsbijdrage. Maar – naar analogie met de energiesector – zou men het debat moeten aangaan over de uitwerking van openbaredienstverplichtingen, evenals over een statuut van beschermde klant, zoals die bestaan voor gas en elektriciteit.

De (integrale) waterfactuur kent duidelijk een stijgende tendens. De enquête van het Steunpunt toont een gemiddelde verhoging van 35% tussen 2006 en 2009. Die is vooral te wijten aan de sterk gestegen saneringsbijdragen: de gemeentelijke saneringsbijdrage steeg in die periode met gemiddeld 122% en de bovengemeentelijke met 28%, terwijl de productie en levering van water 'slechts' met 11% toenam. Opvallend zijn de grote verschillen inzake waterfactuur naargelang van de gemeente waar je woont, dit als gevolg van de verschillende tarieven van de watermaatschappijen voor de productie en levering van water en van de verschillen in gemeentelijke saneringsbijdrage.⁷ Verwacht wordt dat de stijging van de factuur – gezien de noodzakelijke investeringen voor zuivering en riolering – zich verder doorzet.

Heel wat gezinnen blijken het moeilijk te hebben met het betalen van hun waterfactuur. In 2008 werden 32.898 betalingsplannen toegekend. We kunnen erg moeilijk vergelijken met de voorgaande jaren omdat niet alle watermaatschappijen over

de nodige gegevens beschikken. Ook betreffende de aanpak van betalingsachterstallen blijkt er een grote diversiteit tussen maatschappijen en worden uiteenlopende procedures gevolgd (incassobureau, rechtbank, Lokale Adviescommissie, of een combinatie). In 2009 werden 7.646 vragen tot afsluiting gesteld in de Lokale Adviescommissies, zonder wier toestemming zo'n ingreep niet mogelijk is. In 781 gevallen werd daadwerkelijk overgegaan tot het afsluiten van water bij gezinnen, over de periode 2006-2009 waren er dat 1.926. In 2008 bedroeg het gemiddeld achterstallig bedrag bij afsluiting 499,26 euro.

Een afsluiting betekent: geen water om zich wassen, te koken, het toilet door te spoelen... De water-overleggroep in het Steunpunt benadrukt dat – als gezinnen hun waterfactuur niet kunnen betalen – deze achterstallen benaderd moeten worden vanuit respect voor een recht op water en sanitatie. Betalingsmoeilijkheden zouden geen reden mogen zijn voor afsluiting, maar juist behandeld moeten worden in een globale aanpak van schuldbemiddeling en -beheer. Dit betekent de nood aan een uitgebouwde en degelijke begeleiding, het opzetten van een sociaal fonds dat kan tussenkomen (na een sociaal onderzoek), en ondersteuning en begeleiding in het duurzaam omspringen met water.

“

Een spreker stelde laconiek voor om – naar analogie met de verplichte vermelding van de gevaren van roken – de fabrikanten van flessenwater te verplichten te vermelden dat leidingwater heel wat goedkoper en gezonder is...

Om nog even in te gaan op dat laatste aspect: het belang van besparen op watergebruik. Net als bij energie huizen de gezinnen die in armoede leven

vaak in woningen waar het niet altijd even vanzelfsprekend is – bijvoorbeeld bij gebrek aan een regenwaterinstallatie en aan waterzuinige toestellen – om op water te besparen. Heel wat huurders worden ook geconfronteerd met het feit dat er geen watermeter is per wooneenheid, wat maakt dat je geen zicht hebt op je verbruik (en dus ook niet aangespoord wordt tot waterbesparing). Eigenlijk zou een meter per wooneenheid deel moeten uitmaken van de integrale woonkwaliteit, en vermeld moeten worden in de bouwverplichtingen voor zowel private als publieke woningbouw, evenals in de bepalingen inzake verhuur. Daarnaast dringt zich een ambitieus programma op waarbij de overheden systematisch het thema water inbouwen in de bestaande programma's en instrumenten inzake energiebesparing.

Al deze cijfers rond de kostprijs van leidingwater doen ons bijna vergeten dat kraantjeswater veel goedkoper is en blijft dan flessenwater, volgens onze berekeningen zelfs 178 keer. Dit wijst op het belang van de promotie van leidingwater als drinkwater, ook via extra campagnes t.a.v. specifieke groepen. Een spreker op het seminarie dat het Steunpunt op 6 juli 2010 rond het recht op water organiseerde⁸, stelde laconiek voor – naar analogie met de verplichte vermelding op pakjes sigaretten dat roken de gezondheid schaadt – om de fabrikanten van flessenwater verplicht te doen vermelden dat leidingwater heel wat goedkoper en gezonder is...

Het verslag armoedebestrijding 2008-2009, deel 1 en 2, is te bestellen bij de Infoshop Kanselarij Eerste Minister (02/514 08 00, shop@belgium.fgov.be). De teksten kunt u ook terugvinden op de website van het Steunpunt: www.armoedebestrijding.be

1. Regeerakkoord van de Vlaamse Regering en de Beleidsnota Energie 2009-2014.
2. Cijfers uit het recentste rapport van de VREG: Statistieken 2009 met betrekking tot huishoudelijke afnemers in het kader van de besluiten op de sociale openbardienstverplichtingen, 10 juni 2010.
3. De Europese richtlijn betreffende energie-efficiëntie wil de introductie van 'slimme meetsystemen' stimuleren. Via 'slimme meters' wil men de consument aanzetten tot een energiebeheersend gedrag. Verschillende actoren stellen echter heel wat vragen bij deze vernieuwing, bijvoorbeeld naar de consequenties op het vlak van de meerkost (in een artikel van *Le Soir* spreekt van een meerkost van 25 tot 50 euro per jaar per huishouden) en op het vlak van de privacy van de huishoudens.
4. Een budgetmeter is een meter waarbij je via een kaart moet voorafbetalen om over elektriciteit of gas te kunnen beschikken.
5. Als de netbeheerder vermoedt dat een klant met een budgetmeter elektriciteit schulden opbouwt omdat hij gedurende meer dan zestig dagen zijn budgetmeterkaart niet heeft opgeladen, zal hij de klant vragen om langs te komen en een regeling te treffen. Als de klant dit niet doet, dan zal de netbeheerder aan de LAC vragen om de stroombegrenzer in de budgetmeter uit te schakelen.
6. Bij het ter perse gaan van dit artikel heeft de Vlaamse Regering, op voorstel van de ministers Freya Van den Bossche en Jo Vandeurzen, beslist een vorm van minimumlevering bij gasbudgetmeters te voorzien (Persmedeling van de Vlaamse Regering, 24 september 2010). De impact van deze maatregel is op dit moment echter nog niet in te schatten.
7. Op de website van de Vlaamse Milieumaatschappij kan per gemeente zowel de abonnementsprijs en het bedrag van de bovengemeentelijke en gemeentelijke bijdrage, als de prijs voor de productie en levering van drinkwater geraadpleegd worden, www.vmm.be
8. De bijdragen van dit seminarie en de verslagen van de panelgesprekken en van het debat zijn beschikbaar op de website van het Steunpunt: www.armoedebestrijding.be

Schools krediet verblijdt ons niet

| Lut Maertens & Renaat Vandevelde |

Lenen bij mevrouw Leexia is als lenen bij een vriendin. Maar die vriendin vertelt er wel niet bij dat ze hoge rentes hanteert. Van de regen in de financiële drop, ook al krijg je even het fijne gevoel financiële ademruimte te hebben. Voordat de astma-aanval opnieuw komt opzetten.

© Omar Bajrcena